

Розділ IV

РОЗВИТОК ЄВАНГЕЛЬСЬКО- БАПТИСТСЬКОГО РУХУ НА УКРАЇНСЬКІЙ ЗЕМЛІ

4.1. Євангельське пробудження на півдні України

Перш ніж перейти безпосередньо до розгляду історії євангельського пробудження на Україні у другій половині XIX ст., треба зробити загальний огляд релігійної ситуації у тогочасній Російській імперії, оскільки саме розуміння загальної релігійної ситуації та державної політики у релігійній сфері допомагає краще зрозуміти ті колізії, які відбувались в історії російсько-українського євангельського руху, особливо у його відносинах з державою та православною церквою.

Хоча російське законодавство декларувало віротерпимість, пануючою в імперії офіційно проголошувалась православна церква. М.Красножон дає досить яскраву картину віротерпимості по-російськи: «При широкій віротерпимості, яка дозволяла свободу релігій всім віросповіданням, єдиною істинною спасительною вірою в Росії все ж таки вважалась тільки православна. В Московській державі православна віра завжди була пануючою; послідовники усіх інших вір були лише терпимі, з тією обов'язковою умовою, щоб вони не порушували прав пануючої церкви та й не зводили у свою віру православних»¹. Більш того,

¹ Красножон М. Иноверцы на Руси. Юрьев, 1900. — С. 68-69. Панування православної церкви було закріплено в законодавстві: «Найпершою та пануючою в Російській імперії вірою є Християнська Православна Кафолічна Східного сповідання» // Свод законов Российской империи. — Ч. 1. — Т. 1. — Спб., 1890. — Ст. 40

згідно з офіційною точкою зору, росіянин чи українець не міг бути кимось іншим за своїм віросповіданням, крім як православним.¹ Ця точка зору знаходила своє підтвердження й у російському законодавстві, яке забороняло відхід від православ'я. Існувала також досить суттєва різниця у правовому статусі так званих «іноземних сповідань», під якими розумілась релігійна приналежність іноземних колоністів, які жили у Російській імперії, та неправославного християнського населення територій, що увійшли до складу імперії, і «розкольників та сектантів», які відпали від православної церкви. Колоністи від часу заселення ними півдня України користувались, згідно з Маніфестом 1763 р., багатьма пільгами, в тому числі й в релігійній сфері, за умови не проповідувати своє віровчення серед православних. *De jure* розкольники також не переслідувались за «погляди їх щодо віри²», заборонялось лише «публічне виявлення ересі та розколу з боку їх послідовників³, тобто публічні прояви сповідуваного ними релігійного вчення, зведення православних у розкол або ересь⁴, а також приналежність до деяких сект, які визнавались за особливо шкідливі. Законодавство розділяло віровчення, які існували в імперії, на «терпимі» та «нетерпимі», подаючи вичерпний перелік кожної з цих груп. Сама належність до останніх переслідувалась законом. До 1883 року до «особливо шкідливих сект» відносились молокани та духобори. Після прийняття Закону 1883 р. (про який більш детально мова буде йти пізніше) «особливо шкідливими» вважались уже тільки секти, пов'язані з бузувірством (наприклад, скопці). Після ж 1894 р. до особливо шкідливих сект було віднесено й євангельсько-баптистське братство. Отже, заборона проповіді віровчення, якщо воно не порушує громадської безпеки і не заперечує принципу віротерпимості, була насправді переслідуванням «за погляди

¹ Ця точка зору співпадала й з Височайшою думкою: «...росіяни споконвіку були й будуть православними та разом з Царем та Царицею вище усього шанують та люблять рідну Православну церкву» // Красножен М. Иноверцы на Руси. — С. 68.

² Ст. 45 Устава о предупреждении и пресечении преступлений.

³ Ст. 59 Устава о предупреждении и пресечении преступлений.

⁴ Ст. ст. 187, 189, 196 Уложения о наказаниях. Цікаво, що на початку 70-х років минулого століття товариш прокурора також роз'яснював заарештованим першим послідовникам Г. Балабана (Таращанський повіт Київської губернії), що за приналежність до секти ніхто по закону не підлягає відповідальності, а тільки за пропаганду ересі. П.Л-в. Баптизм или штунда в Киевской губернии // Киевская старина. — 1885. — Кн.3. — с.509.

щодо віри»¹. Вже згадувана формула «православ'я — самодержавство — народність» на практиці вела до послідовного впровадження принципу поліцейської опіки держави над релігійним життям громадян.

Російське законодавство суворо переслідувало винних у «зведенні з православ'я» та містило цілий ряд статей проти зводників. Останні каралися відповідно до того, яким було це «зведення»: у нехристиянську віру, розкол, єресь або в одне з іноземних християнських сповідань.

У 60-х рр. XIX століття почалась деяка нормалізація відносин між державою та «розкольниками», що було викликано загальною лібералізацією суспільного життя внаслідок відомих реформ. Судова реформа 1864 року повинна була мати вплив й на правове становище старообрядців та сектантів. У тому ж 1864 р. було створено особливий тимчасовий Комітет під головуванням графа Паніна для перегляду та опрацювання законодавства стосовно старообрядства та сектантства. Царське схвалення дещо гуманних висновків Комітету повинно було стати підґрунтям подальшого прийняття законодавства з цього питання. Хоча життя й показало передчасність радісних сподівань щодо проголошення у Росії релігійної свободи, все ж таки намітилися деякі зрушення в цьому питанні: закон від 19 квітня 1874 року встановлював правила метричного оформлення шлюбів, народження та смерті розкольників, тобто держава на законодавчому рівні визнавала їх право на існування. Більш того, за Олександра II був підготовлений закон, який гарантував релігійну свободу різновірцям. Цей закон передбачалось проголосити на Великдень 1881 р. як частину Конституції. Але вбивство імператора 1 березня того року зробило це неможливим.

Євангельське пробудження другої половини XIX ст. у Російській імперії охопило чотири незалежні регіони: південь України (Херсонська, Київська та Єкатеринославська губернії), Таврійська губернія Лівобережної України, Закавказзя та Петербург. Пробудження в кожному з цих регіонів було самостійним, незалежним від інших, хоча й відбувалося практично одночасно, що свідчить, як вважають сучасні адепти баптизму, про його «провіденційну дію», незалежну від соціально-економічних обставин. Зупинимось на перших двох регіонах.

¹ Див. Мельгунов С. Церковь и государство в России // К вопросу о свободе совести. — М., 1907. — С. 31.

Пробудження у Херсонській губернії почалось з навернення у 1858 р. селянина Федора Онищенка в с.Основи Одеського повіту. На заробітках у німців, неподалік від Миколаєва. він зблизився з німцями-штундистами, побачивши в них тих, хто зміг би зрозуміти його. Ось як сам Ф.Онищенко описує своє навернення: «Я був раніш як свиня, скот, навіть гірше, тому що скот робить те, що йому належить. Поганий я був... Одного разу я молився... на полі, плакав та кричав: «Господи, настав мене, виправи мене!.. Хтось, я цього не бачив, нібито зняв з мене одяг, й мені зробилось так легко, став я вільним й впізнав Бога...»¹

Після повернення до рідної оселі він не став публічно проповідувати свої погляди, а лише поділився ними зі своїм сусідом Михайлом Ратушним (1830–1915 рр.), який навчався у нього грамоті та шевському ремеслу. Разом з Ратушним Онищенко читав Біблію та вів бесіди на релігійні теми. 1860 р. Михайло сам пережив навернення. Заслуга Онищенка полягає не в тому, що він став видатним проповідником Євангельської звістки, а в тому, що переживши навернення, він розповів про це своєму сусідові. Федор Онищенко увійшов в історію євангельського пробудження другої половини ХІХ ст. в Україні як його піонер, але саме М.Ратушному була призначена велика роль в поширенні євангельського пробудження та в його організаційному оформленні.

Саме навернення Ратушного дало поштовх євангельському пробудженню. Внаслідок його проповіді в с. Основи у 1861-1862 рр. виникає громада, яка через схожість своєї релігійної практики з практикою німців-штундистів одержує назву «української штунди». Цікаво, що М.Ратушний, за свідченням К.М.Станюковича², був у той час сільським старостою та використовував своє становище для проповіді Євангелія. Розриву з православ'ям спочатку не було, новонавернені не залишали православної церкви, хоча, окрім офіційної служби у церкві, збиралися по хатах, читали релігійну літературу, обговорювали зміст прочитаного, молились та співали релігійні пісні. Головним чином пісні співалися зі збірника «Приношення православним християнам», який був надрукований у Санкт-Петербурзі 1864 р. та містив 97 німецьких

¹ История евангельских христиан-баптистов в СССР. — М., 1989. — С. 57.

² Див.: Братский вестник. — 1947. — № 5. — С. 51.

релігійних пісень, перекладених російською мовою. Часто громаду відвідували німці-штундисти з сусідньої колонії Рорбах, які допомагали українцям правильно зрозуміти Святе Письмо. Беручи до уваги обвинувачення німців у тому, що саме вони спричинили виникнення українських євангельських віруючих, слід зазначити, що німецькі пастори виступали за те, щоб українські віруючі залишались у православній церкві, справедливо побоюючись, що якщо останні залишать офіційну церкву, то в цьому звинуватять саме їх.

Неможливо серйозно говорити про безпосередній вплив німців на пробудження серед російсько-українського населення півдня України, тому що за весь час їх знаходження там (з 1785 р.) ніхто з українців чи росіян не став ані лютеранином, ані реформатом, ані менонітом. Тим більше, що німецькі віруючі не нав'язували своїх релігійних переконань своїм сусідам, будучи законослухняними та побоюючись покарання, яке передбачалось законом. Говорячи про вплив німецьких колоністів на виникнення євангельського пробудження на півдні Росії у другій половині XIX ст., доречно процитувати ректора Казанської духовної академії єпископа Алексія: «Можна... погодитись з тим, що у житті російського народу було щось таке, що створило сприятливий ґрунт для розповсюдження у його середовищі сектантських світоглядів... Можна з впевненістю сказати, що якщо б замість німецьких місіонерів необаптизму з проповіддю Євангелія виступили православні місіонери, то при тих же самих умовах народного життя, виник би релігійний рух, сприятливий для православної церкви...»¹

1865 р. громада в с.Основі налічувала 20 чоловік, а в 1867 р. — 35 родин (враховуючи жителів сусідніх селищ Ряснополя та Ігнатівки). У 1870 році вона складалась з 219 членів. Керував громадою Михайло Ратушний, якому допомагав його брат. Окрім братів Ратушних, провідну роль у громаді відігравали Герасим Балабан, який у 1865 р. переселився до с.Ігнатівки з Київської губернії, та Олександр Капустян.

Незалежно від пробудження в с.Основі, євангельське пробудження у той же самий час охопило селища Карловку та Любомирку сусіднього Єлизаветградського повіту тієї ж Херсонської губернії. Слід зазначити, що з 1859 р. пробудження відбувалось у сусідніх з ними німецьких ко-

¹ Цит. за: Братский вестник. — 1984. — № 6. — С. 45.

лоніях Старий та Новий Данциг, куди українські селяни ходили на заробітки. 1862 р. навершення пережили селяни з Карловки Трифон Хлестун та Федір Голумбовський, а згодом, 1866 р., Юхим Цимбал. 1867 р. у Карловці вже склалася євангельська громада, члени якої відразу ж вийшли з православної церкви.

Пробудження у с.Любомирці пов'язане з ім'ям Івана Григоровича Рябошапки (1832-1900), який народився 1832 р. (згідно з іншими архівними даними, приблизно 1846 р.)¹ і був кріпаком поміщика Шебеко. Спочатку він був вівчарем у свого пана, а потім деякий час служив кучером місцевого священика Промислова, який дотримувався досить вільних поглядів та рекомендував йому читати Євангелію. З 1859 року він працює мірошником на Любомирському млині. Через це Рябошапка часто у своїх справах бував у німецькій колонії Старий Данциг, де на нього вплинув Мартін Гюбнер, який також був мірошником. Саме бажання вивчати Слово Боже спонукало його опановувати грамоту. Після того, як сам Рябошапка пережив навершення, завдяки його проповіді у Любомирці на початку 60-х рр. (приблизно 1864 р.)² виникла група з 10 родин. 1867 р. ця група складалась з 30 чоловік. Того ж 1867 р. І.Рябошапка відвідав с.Основу для знайомства з життям віруючих. Як і в Основі, у Любомирці спочатку не було розриву з православ'ям. У 1865-1866 р. місцевий священик доповідав: «Ікони знаходяться у кожній хаті у пристойному вигляді. Запідозрені ходять до церкви у неділю та у святкові дні.»³ Ще 1868 р. Рябошапка сповідувався та причащався у православної церкви. 1869 р. місцевий священик доповідав архієпископу Дмитрію, що Рябошапка публічно хрестить дорослих у ріці, ховає, вінчає по хатах, причащає, а сектанти повиносили зі своїх хат ікони. А 1873 р. місцевий священик докладав: «Після ретельного дослідження в селі Любомирці, в якому нараховується сто п'ятдесят хат, тільки три родини можна рахувати дійсно православними»⁴ Членами євангельської громади у той час було сорок п'ять родин. Євангельське пробудження у Херсонській губернії, незалежно від пробудження в Основі, Карловці та Лю-

¹ Див.: *Еп. Алексий*. Материалы для истории религиозно-рационалистического движения на юге России во второй половине XIX-го столетия. — Б.м., б.г. — № 236. — С. 330-331.

² Там само.

³ Див. История евангельских христиан-баптистов в СССР. — С. 61.

⁴ Там само. — С. 68.

бомирці, розпочалось одночасно в Ананіївському повіті на хуторі Миколаївському. Воно пов'язане з ім'ям Адама Войсарівського — дрібного шляхтича. Цікаво, що тут пробудження отримало розвиток не в православному, а переважно в католицькому середовищі, серед представників дрібного дворянства та міщанства, здебільшого польського походження. За свідченням Г.Балабана, пробудження у цій місцевості почалось навіть раніш, ніж в Основі, деє приблизно 1856 р.¹ Цікаво, що при цій громаді діяла спеціальна школа, яку провадив відпускний солдат Лев Попов. Хоча є свідчення про те, що у 1867 році в цьому повіті було вже майже 200 євангельських віруючих,² але про подальшу долю цієї групи нічого не відомо.

Перше зафіксоване зіткнення південноукраїнського євангельського руху з державною владою відбулось у березні 1866 р., коли херсонським губернатором було одержано донесення мирового посередника з Одеського повіту про секту «штундистів», що з'явилась у с.Основі. Внаслідок перевірки цього донесення одеський справник у лютому 1867 р. доповідав губернатору, що секта дійсно існує, її характер якої зводиться до розколу, подібного до реформатського (штундизму). В зв'язку з тим, що це було нове явище, а також ще не було повного розриву з православною церквою, даний рух було віднесено до різновидів старообрядницького розколу. Це в свою чергу означало, що до його послідовників повинні були застосовуватись законодавчі норми, які безпосередньо відносились до старообрядців. Як вже зазначалось, у цей час намітилось деяке послаблення утисків розкольників, що привело до того, що потепління в релігійній сфері сприятливо відбилося й на євангельському русі, дозволило йому зміцнитися та організаційно сформуватися в євангельсько-баптистське братство. Говорячи про це, єпископ Алексій з гіркотою відзначає: «На самому початку... світською адміністрацією була зроблена одна велика помилка, яка надовго встановила хибний погляд представників світської адміністрації на цю секту, як таку, яка не може вважатися шкідливою в релігійно-моральному відношенні та небезпечною в політичному. Баптизм світською адміністрацією було

¹ Див.: История евангельских христиан-баптистов в СССР. — С. 59; Жабко-Потапович Л. Христове світло в Україні. — Чикаго, 1991. — С. 120.

² Див.: Л.Жабко-Потапович. Христове світло в Україні. — С. 119.

підведено під одну сектантську групу з розколом-старообрядництвом, а тому до послідовників його застосовувались законні заходи, що були встановлені для розкольників-старообрядців.¹»

У тому ж 1867 р. генерал-губернатором П.Є.Коцебу була отримана від місцевого землевласника Значко-Яворського записка «Про товариство штундистів на півдні Росії», в якій стверджувалось, що дана секта має більш політико-економічний, ніж релігійний характер.

Евангельські віруючі бачили у вищій державній владі свого захисника. Це було викликано більш лояльним ставленням до них саме з боку цієї влади, ніж з боку місцевої. 8 червня 1868 року М.Ратушний, Г.Балабан та І.Осадчий подають прохання на ім'я Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора, в якому просять його захисту від переслідувань з боку місцевого духовенства та світської влади. Також у цьому проханні віруючі заявляли про те, що у випадку відмови генерал-губернатора захистити їх, вони будуть шукати захисту у вищій державної влади, навіть у Государя Імператора. Відомо, що Ратушний та Рябошапка їздили від імені своїх громад до Петербурга, але нічого там не добились. Але ця невдача не збентежила їх, і в подальшому Рябошапка та Балабан подавали до царя прохання дозволити їм проводити молитовні зібрання.

В деяких випадках розпочаті місцевою поліцейською владою справи щодо евангельських віруючих припинялись судовою інстанцією, чому сприяло те, що остаточний розрив цих віруючих з православною церквою ще не відбувся.

Переслідування евангельських віруючих відбувалось переважно на місцевому рівні. Це переслідування відбувалось не лише шляхом законного або ж беззаконного застосування адміністративних заходів по відношенню до віруючих з боку місцевої світської влади різного рівня, не тільки в утисках новонавернених з боку духовної влади, але й в народному самосуді, який часто набував форми найжорстокіших катувань віруючих з боку їх же односельців. Потрібно лише відзначити, що саме поняття «самосуд», тобто самоуправство або свавільна розправа, навряд чи буде доречним у цьому випадку, оскільки більшість цих роз-

¹ *Еп. Алексей (Дородницын)*. Религиозно-рационалистическое движение на юге России во второй половине XIX-го столетия. — Казань, 1909. — С. 468.

прав здійснювалась або при безпосередньому керівництві чи мовчазному схваленні та невтручанні з боку місцевої світської та духовної влади. Багато випадків безчинств натовпу над євангельськими віруючими було наслідком цілеспрямованого підбурювання з боку зацікавлених осіб. Однак слід зазначити й таке, що іноді державна влада рішуче клала край подібним свавільним діям, реагувала на випадки перебільшення влади з боку місцевих посадових осіб у переслідуванні ними віруючих, які відходили від православ'я. Цікаво, що державна влада сама в таких випадках проявляла ініціативу, оскільки євангельські віруючі самі ніколи не подавали скарги до суду, а зверталися лише з проханням про захист на ім'я губернатора. Але при цьому можна зазначити, що подібні рішення вищої державної влади були викликані саме турботою щодо підтримку встановленого порядку, а не турботою про права євангельських віруючих, оскільки державна влада, в силу встановленого порядку, мала захищати інтереси православної церкви. Також слід зазначити, що деякі ревнителі православ'я вважали подібні рішення недопустимими, вбачаючи в них відхід від захисту інтересів православ'я. Так, херсонський губернатор писав міністру внутрішніх справ у 1870 р., що рішення Сенату провести слідство щодо фактів переслідування миромирських селян — євангельських віруючих «може мати самий згубний вплив для інтересів православ'я, навіваючи належним до секти переконання, що вища влада надає їм особливе покровительство»¹. Досить часто селянські сходи приймали рішення про висилку активних членів євангельських громад (у цьому випадку підлегла висилці людина повинна була протягом доби зібрати увесь свій скарб, або залишити його, покласти його на візок, якщо такий був, або просто на себе, та з усією родиною направитися до місця, визначеного в рішенні сходу). Іншим покаранням була віддача віруючих у солдати. Місцева сільська влада за рішенням сільських сходів позбавляла віруючих землі, худоби та сільськогосподарського реманенту, забороняла брати воду, ходити на роботу, на торг, навіть просто ходити тією чи іншою вулицею. Крім того, місцеві чини поліції відмовляли віруючим у видачі їм паспортів, що позбавляло їх можливості залишити межі населеного пункту.

¹ *Еп. Алексий. Материалы для истории религиозного движения на юге России во второй половине XIX в. — Б.м., б.г. — № 84. — С. 97-99.*

Церковна влада також брала активну участь у придушенні нового релігійного руху. Крім чисто церковно-духовних заходів, організовувалося систематичне підбурювання православних селян проти їх односельців, які відійшли від православ'я. Коли цього було недостатньо, щоб зупинити новий релігійний рух, православна церква виступала за необхідність застосування до євангельських віруючих заходів адміністративного примусу та усіляко намагалась активізувати «анти-сектантські дії» світської влади, навіть критикуючи її за недостатню, на погляд православних ієрархів, рішучість у цьому. Проте досить часто звернення православних ієрархів до представників світської влади з вимогами рішучих дій проти євангельських віруючих ігнорувались світською владою, що можна пояснити поширенням у той час серед інтелігенції ліберальних ідей та досить скептичного ставлення до православ'я. Багато представників світської влади вважали, що боротися з новим релігійним рухом слід передусім духовними засобами: піднесенням авторитету православної церкви, розвитком релігійної освіти селян, активізацією проповідницької діяльності священників. Частина владних структур розуміла, що адміністративне переслідування сектантів не тільки не знищить їх, але й приведе до зворотних наслідків, про що свідчить увесь історичний досвід поширення релігійних рухів. Тому Херсонський губернатор у березні 1870 р. докладав Міністру внутрішніх справ, що найкращою формою боротьби з поширенням штунди було б призначення таких священників у місця знаходження осередків штундизму, які б мали вплив на своїх прихожан та могли шляхом переконання укріпити їх в істинній вірі.

У зв'язку з цим необхідно відзначити таку тенденцію: наявність до певної міри протистояння адміністративної влади, схильної до репресивних заходів відносно віруючих, та судової влади, яка послідовно захищала існуючий закономірний порядок і таким чином захищала права віруючих. Адміністративна влада вживала заходи, спрямовані, якщо не на повне знищення євангельського руху, то принаймні на недопущення його подальшого поширення. Так, у жовтні 1868 р. справник Одеського повіту доповідав Херсонському губернському правлінню, що «в теперішній час внаслідок здійснених мною заходів, зібрань з метою читання та тлумачення Євангелія не буває, а за Ратушним встановлено су-

ворий поліцейський нагляд.¹» За розпорядженням генерал-губернатора поліцейським чинам наказувалось брати з керівників громад віруючих підписку про непроведення богослужінь під загрозою адміністративного покарання. Зрозуміло, що ніякі підписки та покарання, які погрожували у випадку їх порушення, не могли примусити віруючих відмовитись від молитовних зібрань та від поклоніння Богові так, як вони вважали правильним. Адже йшлося не про навмисне порушення віруючими державного порядку. Проблема полягала в тому (й не тільки у цей період), що сам цей порядок вступав у протиріччя з релігійним сумлінням новонавернених, що й програмувало подібні «порушення», за які віруючі несли відповідальність по всій суворості закону. Підтвердженням тому служить донесення справника Одеського повіту Херсонському губернатору від 11 лютого 1873 р., в якому, зокрема, говориться: «На мою вимогу щодо припинення зібрань, селяни ці (*євангеліські віруючі. Ю.Р.*) відповіли, що вони не можуть виконати цю вимогу, бо вона не згідна з правилами їх братства... Згідно з цими правилами штундисти повинні коритися владі лише у такому випадку, коли її вимоги не суперечать заповідям «Царя Царів», згідно з вченням Якого належить нібито збиратися на моління... Внаслідок моєї заяви цим селянам, що їх чекає за непокору владі покарання, вони відповіли, що вони вже заплатили більш ніж 800 крб. штрафу за зібрання та готові ще заплатити у 10 разів більше, але збиратись все ж таки будуть, не зважаючи ні на які переслідування.²»

Правозастосувальна каральна практика великою мірою залежала від ставлення конкретних посадових осіб до євангеліських віруючих. Так, прокурор Одеської судової палати Євреїнов прямо заявляв, що поки він буде прокурором, жодна справа про штундистів не дійде до суду. Незважаючи на те, що генерал-губернатор Новоросійський та Бессарабський Павло Євстафович Коцебу згідно зі своєю посадою повинен був захищати інтереси православної церкви, все ж таки він багато зробив для захисту баптистів та євангеліських віруючих (як німецьких, так й

¹ *Еп.Алексий*. Материалы для истории..., № 54. — С. 69.

² Там само. — № 156. — С. 173-174. Тут ми вже бачимо й основну формулу відношення євангеліських християн-баптистів до державної влади: покора їй настільки, наскільки її вимоги не суперечать заповідям Ісуса Христа, що прямо впливає з Дії. 5.29.

російсько-українських) від незаконних утисків. Така його позиція викликала невдоволення з боку місцевих землевласників, які вбачали в штундизмі не стільки релігійне, скільки політико-економічне вчення. Цей генерал-губернатор навіть звинувачувався ними у приналежності до штундистів. Залишення ним посади викликало деякий смуток серед штундистів, бо в його особі вони мали досить велику підтримку.

Зі свого боку євангельські віруючі у цей період неодноразово здійснювали спроби легалізувати своє становище, отримати від державної влади право на богослужіння і, таким чином, оборонити себе від нападів з боку світської та церковної влади. Так, 1873 р. Ратушний мав намір просити дозволу на спорядження молитовного будинку. Рябошапка 1870 р. звертався до генерал-губернатора з проханням дозволити йому та його послідовникам виселитися кудись до степу, створити там товариство та організувати школу. Внаслідок неодноразових прохань з боку Рябошапки генерал-губернатор мав листування з Кавказським намісником про можливе переселення українських євангельських віруючих на Кавказ. Але намісник не погодився з цим, не бажаючи збільшувати й без того велике число сектантів на Кавказі. Взагалі слід зазначити, що у цей початковий період євангельського руху саме Рябошапка вів широку діяльність з метою легалізації цього руху. У 1872-1873 рр. він виїздив до Петербурга, щоб здійснити цей задум. Православні автори відмічали, що він «завжди брав на себе роль заступника перед урядом, щоб добитися визнання штундизму сектою, дозволеною у Росії.¹»

Прохання євангельських віруючих, звичайно, не задовольнялися, що вело до того, що вони вимушені були самовільно облаштовувати приміщення для своїх богослужінь, що знов таки вело до їх переслідування з боку влади, до закриття відповідних приміщень та до конфіскації майна, що знаходилось у них. При цьому завзяття поліцейської влади заходило так далеко, що конфісковувалась не лише безпосередньо євангельська література, не тільки книги Св. Писання, але й твори православних авторів. Поліцейська влада вважала за необхідне взагалі заборонити євангельський рух. 1874 р. справник Єлисаветградського повіту пропонував Херсонському губернатору: «Слід бу-

¹ *Недзельницький Йоанн*. Штундизм, причины появления и разбор учения его. — СПб., 1899. — С. 234.

ло б товариства осіб православного сповідання, які створили братство анабаптистів, заборонити заздалегідь опублікованим положенням Комітету Міністрів...¹»

Становище євангельських віруючих погіршувалось ще й тим, що вони не мали можливості легалізувати сам факт шлюбу, народження своїх дітей та смерті членів своїх громад. Ця проблема була пов'язана з тим, що в силу свого російсько-українського походження вони вважались православними, а запис актів громадського стану православних покладався на православну церкву.² Якщо ж вони поривали з цією церквою, то вони втрачали й можливість легалізації вищезгаданих актів. Більше того, про їх шлюби та поховання поліція складала акти, на підставі яких духовна консисторія порушувала справи про їх переслідування. Про шлюби євангельських віруючих православні священники сповіщали у церкві за місцем проживання віруючих, оголошуючи ці шлюби незаконними, а дітей, які народяться від такого шлюбу заздалегідь вважали незаконно народженими. Батьків, які дали згоду на такий шлюб, також відлучали від православної Церкви та від будь-якого спілкування з православними. Крім усього іншого, визнання дітей незаконно народженими позбавляло їх права спадкування у випадку смерті батьків. Проблемою було навіть поховання віруючих, яких місцеві священники не дозволяли ховати на православних цвинтарях. Віруючі довго просили про видачу їм «казенної» книги для запису до неї даних про народження, шлюби та смерть, тобто просили поширити на них правила про метричні книги для розкольників від 19 квітня 1874 року, згідно з якими шлюби розкольників, внесені в ці метричні книги, вважалися законними. Однак це прохання залишилось незадоволеним, хоча в деяких місцях після виходу Закону 1874 р. штундистам видавались бланки для метричних записів разом з копією вказаного акту. Це навіть спонукало віруючих зробити наступний висновок: якщо нам дозволено обряди, значить дозволено й зібрання. Але в цілому Закон 1874 р. стосувався лише безпосередньо розкольників та, як зазначає В.І.Ясевич-Бородаєвська, «до нових течій

¹ *Еп. Алексій. Материали для истории...*, № 182. — С. 211-213.

² У звіті обер-прокурора Святейшого Синоду за 1886 рік говорилося: «...віросповідна належність православних визначається за допомогою виписок з православних метричних книг... бо закон російської держави не визнає відпадінь від православ'я.» // *Арсе́ньев К.К. Свобода совести и веротерпимость.* — СПб., 1905. — С. 19.

у житті... залишився глухим»². Невизнання законними шлюбів сектантів та визнання їх дітей незаконно народженими вело до явища, яке не мало собі аналогів в історії інших країн: п'ятнадцять мільйонів чоловік (мова у цьому випадку йде не тільки про євангельських віруючих, а взагалі про всіх сектантів в Росії) вважались незаконно народженими та такими, що живуть у перелюбі. Іноді віруючі заводили метричні книги самостійно (с.Основа Одеського повіту).

4.2. Євангельське пробудження у Київській і Єкатеринославській губерніях

Євангельське пробудження у Київській губернії почалось у 1868-1869 рр. у с.Плоському Таращанського повіту і пов'язане з іменами братів Цибульських та Йосипа Тишкевича. Яків Цибульський деякий час жив в Одесі у купця Карла Шутца, через якого з Румунії до Росії переправлялися брошури духовного змісту. Після його повернення до рідного селища у хаті його брата Павла стали відбуватися євангельські зібрання. Як і у Карловці, віруючі відразу ж заявили про свою відмову від обрядності та установлень православної церкви. Звісна річ, що така заява не могла не призвести до переслідування віруючих, яке навіть на деякий час призупинило проповідь Євангелії у цій місцевості.

Але через два роки у с.Чаплинці того ж Таращанського повіту повертається висланий з Херсонської губернії за проповідь Євангелія на постійне місце проживання Герасим Балабан. Повернувшись додому, він зблизився з волосним писарем Іваном Лясоцьким, який до того ж був другом місцевого священика і активним парафіянином православної церкви. У відповідь на розпочату Балабаном євангельську проповідь у Чаплинці місцевий священик запросив його на співбесіди, на які також почав ходити і Іван Лясоцький. Спостерігаючи, як Балабан відповідає на запитання священика на підставі Біблії, Лясоцький прий-

¹ Ясевич-Бородаевская В.И. Борьба за веру. — СПб., 1912. — С. 29-30.